

kararını veren heyetin içinde yer aldı. Bu olaydan hemen sonra kadılık görevinden azledildi ve Kıbrıs'a sürgüne gönderildi. Burada 20 Zilhicce 1100 (5 Ekim 1689) tarihinde vefat etti, Lefkoşe'de Ayasofya Camii hazinesine defnedildi.

Mustafa Remzî, tahsil devresinin ardından dinî ve edebî ilimler alanında kendini yetiştirmiş, daha çok dil ve edebiyata dair eserler vermiştir. Dinî sahada sadece *Hâşiye 'alâ cüz'î'n-Nebe' min Tefsiri'l-Beyzâvî* siyle bu tefsirin tamamı üzerine yazdığı *Lüm'atü'l-enzâr* adlı bir hâşiyesi bulunmaktadır. Bu arada "Remzî" mahlasıyla Türkçe şiirler de yazmış, şiirlerinden bazı kıta ve beyitler özellikle *Nüfûzü'l-lisân*'ında yer almıştır (s. 5, 91, 118, 223, 283, 441).

Eserleri. 1. Nüfûzü'l-lisân ve 'ukûdü'l-hisân. Bazı kaynaklarda *Nakdü'l-lisân ve 'ikdü'l-hisân* adıyla geçer (Kehhâle, XII, 252; Osmanlı Müellifleri, I, 314). Arapça'daki yabancı kelimelere dair olan eserde yaklaşık 2800 kelime alfabetik sırayla ele alınmıştır. Kelimelerin ait olduğu diller, etimoloji ve anlamları hakkında bilgi verilmiş, bu arada âyet, hadis, darbimesel ve şiirlerden örnekler zikredilmiştir. Daha sonra aynı konuda *Şaşdü's-sebil* adıyla bir eser kaleme alan M. Emîn el-Muhibbî, Mustafa Remzî'yi gereksiz bilgiler ve açıklamalarla eserini uzattığı için eleştirmiştir (*Şaşdü's-sebil*, I, 103-104). *Nüfûzü'l-lisân*, Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut iki yazma nüshası (Esad Efendi, nr. 2940; Lâleli, nr. 3634) esas alınarak Meh-

met Yavuz tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). **2. Ğunyetü'l-erîb 'an şürûhi Muğni'l-lebib.** İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Muğni'l-lebib 'an kütübî'l-e'arîb* adlı eserinin hacimli bir şerhi olup 1671'de tamamlanmıştır. Bu şerhine *Nüfûzü'l-lisân*'da atıflarda bulunan müellif (s. 73, 490, 512) mukaddimede Kur'an'ın i'rabına dair eserleri Ebû Hayyân'ın *el-Bahrü'l-muħiḫî*'i, lugatlar, şevâhid şerhleri ve diğer eserler yanında özellikle Radıyyüddin el-Esterâbâdî'nin *Kâfiye* şerhinden faydalandığını belirtmektedir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2998, 271 varak; TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1949, 407 varak; Süleymaniye Ktp., Servili, nr. 314, 522 varak). Kâtib Çelebi de Mustafa Remzî'nin daha önce yazılan şerhlerin çoğunu görmüş olduğunu söyleyerek bu şerhi son derece veciz ve faydalı bulur (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1754). Muhammed Hâlid er-Rehâvî tarafından yüksek lisans tezi olarak kısmen neşredilen eserin (Ürdün Üniversitesi, 1984) tamamını Hüseyin Sâlih Muhammed ed-Debbûs ve diğerleri dört cilt halinde yayımlamıştır (Amman 2011). **3. Muħtaşaru Muğni'l-lebib.** Kaynaklarda adı geçmeyen eserin Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (nr. 2584). **4. Hâşiye 'alâ Hâşiye-ti'l-İmâd 'alâ Şerhi Âdâbi'l-baḫş.** Muhammed b. Eşref es-Semerkandî'nin eseri üzerine Kemâleddin Mes'ûd eş-Şirâzî tarafından yazılan şerhe İmâdüddin el-Kâşî'nin yazdığı hâşiye için bir hâşiyedir (Süley-

maniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2308; Ayasofya, nr. 4424). **5. Naẓmü'l-beyân 'alâ Muħtaşari's-Sa'd ti'l-me'âni ve l-beyân.** Hatîb el-Kazvî'nin belâgata dair *Telhîşu'l-Miftâḫ* adlı eserine Sa'deddin et-Teftâzânî'nin *el-Muħtaşar* adıyla yazdığı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2923; TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1588). **6. Risâle fi 'ilmi'l-bedî.** 151 bedî sanatın ele alındığı eser Yasin Coşkun tarafından yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir (*Antakyalı Mustafa Remzi Efendi ve Risâle fi 'ilmi'l-Bedî' Adlı Eseri*, 2012, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). **7. Hâşiye 'alâ cüz'î'n-Nebe' min tefsiri'l-Beyzâvî.** Kaynaklarda adı geçmeyen bu eserin de Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 244) ve Nuruosmaniye (nr. 33 [550]) kütüphanelerinde nüshaları vardır. **8. Lüm'atü'l-enzâr.** Beyzâvî tefsiri üzerine bir hâşiyedir (*Osmanlı Müellifleri*, I, 314). **9. Lisânü'l-'Acem.** Yine kaynaklarda zikredilmeyen bu esere müellif *Nüfûzü'l-lisân*'ında atıfta bulunmuştur (s. 26, 31, 415).

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Remzî, *Nüfûzü'l-lisân ve 'ukûdü'l-hisân* (nşr. Mehmet Yavuz), İstanbul 2001, s. 1, 5, 26, 31, 73, 80, 91, 118, 223, 283, 415, 441, 490, 512, ayrıca bk. tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 17-42; *Antakyalı Mustafa Remzi Efendi ve Risâle fi 'ilmi'l-Bedî' Adlı Eseri: Metin-Inceleme* (haz. Yasin Coşkun, yüksek lisans tezi, 2012), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 9-19; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1754; M. Emîn el-Muhibbî, *Şaşdü's-sebil fî mâ'l-lugati'l-'Arabiyye mine'd-daḫil* (nşr. Osman Mahmûd es-Sînî), Riyad 1415/1994, I, 103-104; Mustafa Safâyi Efendi, *Tezkire* (nşr. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 625-626; Şeyhî, *Veḫâyü'l-fuzalâ*, II, 24-25, 382-383; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nişâb*, Ankara 2000 (tıpkıbasım), vr. 234^b-235^a; *Sicill-i Osmânî*, III, 372; IV, 405-406; *Osmanlı Müellifleri*, I, 314; *Hedıyyetü'l-'ârifîn*, II, 442; *Kehhâle, Mu'cemü'l-hü'melliḫin*, XII, 252; Ziriklî, *el-'A'lâm* (Fethullah), VII, 233; Mehmet Yavuz, "XVII. Asır Arap Dilcilerinden Antakyalı Mustafa Remzî", *Nüsha*, I/3, Ankara 2001, s. 119-130.

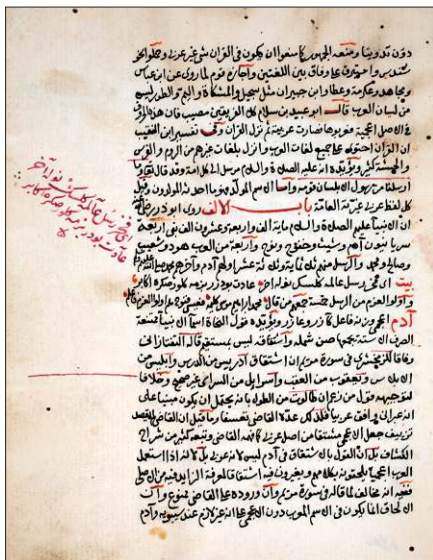
MUVAFFAK el-ABBÂSÎ (الموقف العبّاسي)

Ebû Ahmed Muhammed (Talha) el-Muvaffak-Billâh en-Nâsir-Lidînillâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellâh el-Abbâsî (ö. 278/891)

Abbâsî hânedamının en nüfuzlu şahsiyetlerinden, Mu'temid-Alellâh'ın hilâfet nâibi.

2 Rebîülevvel 229 (29 Kasım 843) tarihinde doğdu (Hatîb, II, 127). Babası Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellâh, annesi Üm mü İshak diye bilinen Rum asıllı câriye Es-

Mustafa Remzî'nin *Nüfûzü'l-lisân ve 'ukûdü'l-hisân* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2940)

har'dır. Babasının 247'de (861) Türk asıllı kumandanlar tarafından öldürülmesine şahit oldu. Tarih sahnesine ilk defa Halife Müstâin-Billâh (862-866) ile Mu'tez-Billâh (866-869) arasındaki mücadele sırasında çıktı. Müstâin, Türk kumandanları Vasîf ve Boğa es-Sagîr ile birlikte Sâmer râ'dan gizlice Bağdat'a gidince Sâmer râ'yı terk etmek istemeyen Türkler, Mu'tez-Billâh'ı halife ilân ettiler (5 Muharrem 251 / 6 Şubat 865). Mu'tez-Billâh Müstâin'i halifelikten çekilmeye zorlamak amacıyla kardeşi Ebû Ahmed el-Muvaffak kumandasındaki büyük bir orduyu Bağdat'a gönderdi. Şehir uzun süre kuşatıldı. Bağdat'ı korumakla görevli olan Tâhirî Emîri Muhammed b. Abdullah, Muvaffak ile anlaşır Müstâin'i halifelikten azletmeye karar verdi. Baskılar neticesinde Müstâin halifelîği Mu'tez'e devretti. Muvaffak'ın gayretleriyle 4 Muharrem 252 (25 Ocak 866) tarihinde Mu'tez-Billâh adına hutbe okundu. Ancak Mu'tez altı ay sonra kardeşleri Muvaffak'ı ve Müeyyed'i hapsedirdi. Muvaffak 253'te (867) Basra'ya sürüldü, oradan da Bağdat'a gönderilerek şehrin doğu yakasındaki Kasr-ı Dînâr'da ikamete mecbur edildi (İbnü'l-Esîr, VII, 183). Halife Mu'tez-Billâh'ın kendi isteğiyle hilâfetten çekildiğini açıklaması üzerine Mühtedî-Billâh halife ilân edilince (Şâban 255 / Temmuz 869) kumandanlar ve halk ayaklanıp Ebû Ahmed el-Muvaffak'ı halife ilân etmek istediler. Ancak Muvaffak bu teklifi kabul etmedi ve Mühtedî'ye biat edildi. Mühtedî'nin 15 Receb 256 (18 Haziran 870) tarihinde hilâfetten uzaklaştırılıp öldürülmesiyle Mu'temid-Alellah hilâfet makamına getirildi (870-892). Mu'temid-Alellah halife oluşunun hemen ardından o sırada Mekke'de sürgünde bulunan kardeşi Ebû Ahmed el-Muvaffak'ı Sâmer râ'ya getirtti.

Mühtedî döneminde 26 Ramazan 255 (7 Eylül 869) tarihinde Ali evlâdından olduğunu iddia ederek Batîha'da ve Dicle yöresinde etrafına topladığı Zencîler'le ayaklanan Sâhibüzzenc Ali b. Muhammed ez-Zencî Übülle, Abadan ve Ahvaz'dan sonra Abbâsî kuvvetlerini mağlûp ederek Basra'yı ele geçirdi ve binlerce müslümanı katletti, her tarafı tahrip ve yağma etti (257/871) (Taberî, IX, 663). "Ba'de harâbî'l-Basra" (iş işten geçtikten sonra) sözü bu olay üzerine darbimesel haline gelmiştir. Bunun üzerine Halife Mu'temid-Alellah 257'de (871) Kûfe, Tarîkimekke, Haremeyn, Yemen, Bağdat, Sevâd, Vâsît, Dicle yöresi, Basra, Ahvaz ve Fars'ı (İbnü'l-Esîr, VII, 241), ertesi yıl da Mısır, Kinnesrîn, Avâsım ve Diyâr-

mudar'ı iktâ ettiği Muvaffak'ı Müflih adlı kumandanıyla birlikte Zencîler üzerine gönderdi. Yapılan savaşta Müflih hayatını kaybetti. Zencî kumandanlarından Yahyâ b. Muhammed esir alındı ve Sâmer râ'ya götürülüp öldürüldü (258/872).

Halife Mu'temid-Alellah 12 Şevval 261'de (20 Temmuz 875) oğlu Ca'fer'i Mufavvaz-İlallah lakabıyla birinci veliaht, kardeşi Ebû Ahmed'i de Muvaffak (bazı kaynaklarda Muvaffak-Billâh) ve Nâsır-Lidînillâh lakaplarıyla (a.g.e., VII, 277-278) ikinci veliaht ilân edip Meşrik valiliğine tayin etti. Ayrıca Bağdat, Sevâd, Kûfe, Tarîkimekke ve Medine, Yemen, Kesker, Dicle yöresi, Ahvaz, Fars, İsfahan, Kum, Kerec, Dinever, Rey, Zencan ve Sind'i kendisine iktâ edip biri beyaz, diğeri siyah iki sancak verdi. Eğer kendisi oğlu Ca'fer ergenlik çağına gelmeden ölürse yerine Muvaffak geçecek, Ca'fer de onun veliahdı olacaktı (Taberî, IX, 514; İbnü'l-Esîr, VII, 277-278). Bu karar yazıya geçirilerek bir nüshası Kâbe'ye asılmak üzere Mekke'ye gönderildi (Taberî, IX, 514).

Bu sırada Muvaffak'ın Ya'küb b. Leys es-Saffâr ile uğraşmasını fırsat bilen Zencîler, Batîha ve civarını yağmalayıp Bağdat'ı tehdit eder hale gelince Mu'temid-Alellah, Muvaffak'ı tekrar Zencîler'le savaşta memur etti. Muvaffak da Ahvaz, Basra ve Dicle yöresini Mesrûr el-Belhî adlı kumandanına iktâ edip onu öncü birliklerin başında Zencîler üzerine gönderdi. Daha sonra kendisi de yola çıkacaktı, ancak Ya'küb b. Leys'in isyanı buna engel oldu. Zencî isyanı Abbâsî Devleti adına ciddi bir tehdit oluşturmaya devam ediyordu. Bu sebeple Muvaffak, Safer 267'de (Eylül 880) Zencîler'le savaşmak üzere Vâsît'a hareket etti, ardından oğlu Ebû'l-Abbâs da bölgeye gitti. Muvaffak bir ay sonra Vâsît'a ulaştı ve oğlu Ebû'l-Abbâs tarafından karşılandı. Yapılan savaşta Zencîler ağır bir yenilgiye uğratıldı; pek çoğu öldürüldü. Zencîler'le mücadeleye devam eden Muvaffak, Sâhibüzzenc Ali b. Muhammed'in karargâhının bulunduğu Muhtâr şehrinin ele geçirdi (Zilhicce 269 / Haziran 883). Zencîler'e son darbeyi 3 Muharrem 270'te (13 Temmuz 883) vuku bulan savaşta indirdi. Abbâsî Devleti'ni 255 (869) yılından itibaren yaklaşık on beş yıl meşgul eden ve ağır kayıplara yol açan Ali b. Muhammed'in 2 Safer 270'te (11 Ağustos 883) öldürülmesiyle Zencî isyanı da son bulmuş oldu (a.g.e., IX, 663). Bir rivayete göre Muvaffak'a Nâsır-Lidînillâh lakabı Zencîler karşısındaki başarısından dolayı verilmiştir (İbnü'l-İmrânî, s. 137).

Muvaffak'ı meşgul eden en önemli olaylardan biri de Saffârîler'in kurucusu Ya'küb b. Leys'in Sistan'a hâkim olduktan sonra Abbâsîler'in idaresindeki Fars'ı da işgale kalkışmasıydı. Onun 257'de (871) Fars'ı ele geçirmesinden rahatsız olan Halife Mu'temid-Alellah bu meselenin halledilmesi işini de Muvaffak'a bıraktı. Muvaffak, Ya'küb b. Leys'e bir mektup yazarak Belh, Toharistan, Sicistan ve Sind'i kendisine iktâ edeceğini bildirdi, karşılığında da Fars'tan uzaklaşmasını istedi, o da teklifi kabul edip geri döndü (İbnü'l-Esîr, VII, 247). Ancak ardından Nîşâbur'u ele geçirerek Tâhirîler hânedanını ortadan kaldırdı. Horasan valiliğinin kendisine verilmemesi üzerine de Ahvaz ve Vâsît yoluyla Bağdat'a yöneldi. Bu sırada Bağdat'ta bulunan Muvaffak hemen yöreden gelen tüccarları çağırıp Horasan, Cürcân, Taberistan, Rey ve Fars bölgesine ilâveten Bağdat valiliğinin de Ya'küb'a verildiğini söyledi. Ancak Ya'küb halifenin sarayına girmedikçe hiçbir teklifi kabul etmeyeceğini bildirdi ve ileri harekâta devam edip Askerimükrem'den Vâsît'a, oradan Bağdat'a 50 mil mesafedeki Deyrülâkûl'e hareket etti. Muvaffak, Abbâsî kuvvetleriyle Ya'küb'un üzerine yürüdü ve savaş Ya'küb'un ağır yenilgisiyle sonuçlandı. Ya'küb'un yanında esir tutulan Muhammed b. Tâhir esaretten kurtarıldı ve Bağdat sâhibü's-şurtalığına tayin edildi (a.g.e., VII, 326). Ya'küb'un 14 Şevval 265'te (9 Haziran 879) ölümü üzerine yerine geçen kardeşi Amr, Halife Mu'temid'e itaat arzeden Muvaffak, Horasan, Fars, İsfahan, Sicistan, Sind ve Kirman'ı ona iktâ etti (Taberî, IX, 545), Bağdat sâhibü's-şurtalığını da ona verdi.

Zencî isyanının yol açtığı otorite boşluğundan yararlanan Tolunoğulları hânedanının kurucusu Ahmed b. Tolun hâkimiyet sahasını genişletmek için fırsat kolluyordu. Muvaffak onun yayılmacı politikasından haberdar olmakla beraber Zencîler'e karşı kendisinden askerî ve malî yardım beklediği için doğrudan müdahale etmekten çekiniyordu. Ahmed b. Tolun'un 1.200.000 dinar yardım göndermesine rağmen Muvaffak bunu yeterli bulmadı ve kendisine ağır ifadeler içeren bir mektup yazdı. Ayrıca Mûsâ b. Boğa el-Kebîr kumandasındaki büyük bir orduyu Mısır'a sevketti. Bu ordu Rakka'da bir süre bekledikten sonra geri döndü (259/873). Muvaffak, Ahmed b. Tolun'a karşı oğlu Abbas'ı isyana teşvik etti. Bu isyanı bastırıp Ahmed b. Tolun kendi adına sikke bastırıp Muvaffak'a meydan okudu. Muvaffak da

Suriye Valisi Lü'lü'yü kendi saflarına çekmeyi başardı, fakat bu defa Ahmed, Halife Mu'temid'i Muvaffak'ın nüfuzundan kurtarmak için Mısır'a gelmeye ikna etti. Muvaffak bunu haber alınca Musul Valisi İshak b. Kündacık'a mektup yazarak halifenin Mısır'a intikaline engel oldu. Halife Sâmerrâ'ya getirildikten sonra Muvaffak, Ahmed b. Tolun'u Mısır valiliğinden azletti (262/876), ancak bu emir fiilen gerçekleşmedi. Buna karşılık Ahmed, Dımaşk ulemâsını toplayıp Muvaffak'ı veliahtlıktan azlettirdi. Mu'temid, istemeyerek de olsa Muvaffak'ın baskısıyla Ahmed'in hutbelerde tel'in edilmesini emretti. Mücadeleye devam eden Ahmed b. Tolun, Mekke'ye hâkim olmak için kuvvet sevkettiyse de Muvaffak gerekli tedbirleri aldığından Mısır birlikleri Abbâsî ordusu karşısında yenilip geri döndü. Ahmed b. Tolun'un ölümü üzerine (270/884) yerine geçen Humâreveyh de Suriye'yi hâkimiyeti altında tutmak için Muvaffak ile mücadeleye devam etti. Fakat Muvaffak, Muhammed b. Ebû's-Sâc, İshak b. Kündacık ve oğlu Ebû'l-Abbas Ahmed kumandasında gönderdiği kuvvetlerle bütün Suriye'yi ele geçirdi. Ancak Abbâsîler başlangıçta kazandıkları başarıları sürdürmediler ve Humâreveyh ile müttefikleri el-Cezîre ve Musul'a kadar bütün bölgeye hâkim oldular. Tolunoğulları'nın giderek güçlendiğini gören Muvaffak, Humâreveyh ile bir anlaşma yaptı ve Tolunoğulları'nın Mısır'daki hâkimiyetini tanıdı. Ayrıca Suriye, Filistin, Sugûr, Anadolu ve İrmîniye bölgeleriyle el-Cezîre'nin otuz yıl boyunca Tolunoğulları'na bırakılmasını kabul etti.

Muvaffak 276 (889) yılında çıktığı Cibâl bölgesi seferinde nikris hastalığına yakalandı. Daha sonra da fil hastalığına müptelâ olup ayakları şişti. Ata binemediği için bir sedye üzerinde taşınarak Bağdat'a getirildi. Muvaffak burada hastalığının daha da ağırlaşması üzerine emirlerine karşı çıktığından dolayı hapsettiği oğlu Ebû'l-Abbas Ahmed'i ölümünden kısa bir süre önce serbest bıraktı. 22 Safer 278 (5 Haziran 891) tarihinde Rusâfe'de el-Kasrû'l-Hasenî'de vefat etti ve annesinin kabrinin yanına defnedildi (Taberî, X, 22; Mes'ûdî, IV, 228; Hatîb, II, 127). Muvaffak veliaht ilân edildikten sonra, zevk ve eğlenceye düşkün olan Halife Mu'temid-Alellah'ın hutbe ve sikkelerde isminin zikredilmesinden başka hiçbir yetki ve otoritesi kalmamıştı (İbnü't-Tiktakâ, s. 250). Hilâfet vezirleri de Muvaffak tarafından tayin ediliyordu. Zencî isyanının bastırılmasın-

daki başarısından dolayı Muvaffak, âdeta Abbâsîler'in ikinci kurucusu gibi düşünülmüş ve kendisine Seffâh es-Sânî lakabı verilmiştir. Adaleti ve güzel ahlâkıyla tanınmıştı; edebiyat, şiir, ensâb, fıkıh ve siyâset ilmine vâkıftı. Fakihler ve diğer din âlimleriyle yakından ilgilenirdi. Mâlikî fakihî Hammâd b. İshak ile Mekke'de bulunduğu sırada yazıştığı bilinmektedir. Çok cesur, heybetli, cömert, kabiliyetli ve halk tarafından çok sevilen bir komutandı. Yeğeni İbnü'l-Mu'tez, Yahyâ b. Muhammed el-Eslemî ve Yahyâ b. Hâlid b. Mervân gibi şairler onu öven kasideler yazmış (Taberî, IX, 663-665), İbn Bessâm el-Bağdâdî ise onu yeren şiirler kaleme almıştır. İlk süflerden Ebû Bekir eş-Şiblî ile astronomi âlimi Ebû Ma'ser el-Belhî, Muvaffak'ın himayesine mazhar olmuşlardır. Dil, edebiyat, tefsir ve hadis âlimi İbn Keysân *el-Muvaffak fi'n-naḥv*, Küfe dil mektebinin ileri gelenlerinden Ebû'l-Abbas Sa'leb eş-Şeybânî de *el-Muvaffakî (fi muḥtaşari'n-naḥv)* adlı eserlerini Muvaffak-Billâh adına kaleme almışlardır. Ensâb âlimi ve tarihçi Zübeyr b. Bekkâr da öğrencisi olan Muvaffak için *el-Aḥbârü'l-Muvaffakiyyât* adıyla bir eser yazmıştır. Zencîler'in lideri Ali b. Muhammed'in kargâh olarak kullandığı Muhtâre şehrinin karşısına Muvaffak'ıye adlı bir şehir inşa ettiren Muvaffak aldığı tedbirlerle Abbâsî Devleti'nin çöküşünü geciktirmiş, siyasi tehlike ve tehditleri bertaraf etmek için çalışmış, Türk asıllı kumandanların hâfeliği üzerindeki nüfuzlarını zayıflatmıştır. Babası Mütevekkil-Alellah, kardeşleri Müntasır-Billâh, Mu'tez-Billâh, Mu'temid-Alellah, oğlu Mu'tazid-Billâh ve torunları Müktefî-Billâh, Muktedir-Billâh ve Kâhîr-Billâh hilâfet makamına geçmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zübeyr b. Bekkâr, *el-Aḥbârü'l-Muvaffakiyyât* (nşr. Sâmî Mekki el-Ânî), Bağdad 1416/1996, neşredenini girişi, s. 21-22; Ya'kûbî, *Târîḥ*, II, 503, 505, 510; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), IX, 514, 545, 663-665, ayrıca bk. İndeks; X, 18, 22, 41; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 199-229; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîḥ*, VI, 124-125; Belevî, *Siretü Aḥmed b. Tolun* (nşr. M. Kürd Ali), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), bk. İndeks; Hatîb, *Târîḥu Bağdâd*, II, 127-128; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fi târiḥi'l-hulefâ'* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Leiden 1973, s. 15, 121, 137-139; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XII, 303-304; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, tür.yer.; İbnü't-Tiktakâ, *el-Faḥrî*, s. 31, 250, 251, 252, 254; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 327-343; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIII, 169-170; Mahmûd b. Saîd Makdisî, *Nüzhethü'l-enzâr fi 'acâ'ibi't-tevâriḥ ve'l-aḥbâr* (nşr. Ali ez-Züvârî - M. Mahfûz), Beyrut 1988, I, 260-261; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s.

247-248, 325; Hudarî, *Muḥâḍarât: 'Abbâsiyye*, s. 303-313; H. Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, London 1986, s. 174-176, 178-179, 180-182; a.m.f., "al-Muvaffak", *EP* (İng.), VII, 801; C. E. Bosworth, *The History of the Saffarids of Sistan and the Maliks of Nimruz (247/861 to 949/1542-3)*, Costa Mesa 1994, s. 101, 139-142, 147-149, 155, 159-162, 178, 186, 191, 212-213, 316; Muhammed Sa'd eş-Şeybânî, *Târîḥu'l-'Irâq*, Tunus 1996, s. 37-64; İbrâhim Bâstânî Bârizî, *Ya'kûb b. el-Leys eş-Şaffâr* (trc. M. Fethî Yûsuf er-Reyyîs), Kahire, ts. (Dârü'r-râidi'l-Arabî), s. 202-213; A. Popovic, *The Revolt of African Slaves in Iraq in the 3rd/9th Century* (trc. L. King), Princeton 1999; Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 2000, s. 197-201, 215, 218, 223; Mustafa Demirci, *Siyah Öfke: Ortaçağ İslâm Dünyasında Zencî Kölelerin İsyanı (869-883)*, Konya 2005; Saim Yılmaz, *Mu'tazid ve Müktefî Döneminde Abbâsîler*, İstanbul 2006, tür.yer.; M. Tolmacheva, "Zanj", *Dictionary of the Middle Ages* (ed. J. R. Strayer), New York 1989, XII, 738-740; Ali Aktan, "Mu'temid-Alellah, Ahmed b. Ca'fer", *DA*, XXXI, 388; a.m.f., "Mu'tez-Billâh", a.e., XXXI, 390-391.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MÜBÂREK AİLESİ

Osmanlılar'ın son döneminde
Mağrib'den gelerek

Suriye'ye yerleşen bir ulemâ ailesi.

Ailenin soyu kaynaklara göre Hz. Hasan'a dayanmaktadır. Oldukça erken bir dönemde Mağrib'e intikal eden aileden bilinen ilk kişi Muhammed el-Hâc b. Ali'dir. Bu zat Cezayir'de Benî Dûvâle'nin 3 km. doğusunda bulunan ve kendi adıyla anılan bir köyde yaşadı. Torunlarından biri Akdeniz kıyısındaki Dillîs'e yerleşti ve orada imam-hatiplik yaptı, diğer kuşaklar da bu görevi devam ettirdiğinden Belhatîb (Hatipoğlu) lakabıyla şöhrat buldu. Ailenin öne çıkan isimlerinden biri XII. (XVIII.) yüzyılda yaşayan Muhammed Belhatîb'dir. Halvetî tarikatı şeyhlerinden Ali b. İsa ile yakın irtibat kuran Muhammed Belhatîb, onun isteği üzerine dinî ilimleri öğretmek amacıyla bedevî kabilelerin yaşadığı bölgeye gitti ve dedesinin kabri yakınlarındaki Benî Dûvâle köyüne yerleşti.

Muhammed el-Mübârek (1808-1853). Muhammed Belhatîb'in oğludur. Kur'an'ı ezberledikten sonra dinî ilimleri tahsil etti. Babasının tavsiyesiyle Halvetî şeyhi Ali b. İsa'ya, onun vefatından sonra da halifesi Muhammed Mehdi es-Seklâvi'ye intisap etti. Dinî ilimleri öğretmek için Berberî köylerine yerleşti, burada Muhammed ed-Tayyib ve Muhammed el-Münevver adlı iki oğlu oldu. Bu dönemde Fransızlar Cezayir'i işgal etmişti. Cezayirîliler'in 1832'de Emir Abdülkâdir el-Cezâirî'yi kendilerine